

ПРИРОДА ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЛІРИКИ ДМИТРА ПАВЛИЧКА: СПРОБА ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО ПОТРАКТУВАННЯ

У пропонованій статті розглядається природа як важливий складник лірики Д. Павличка з погляду лінгвостилістики. Автор робить спробу з'ясувати глибинні зв'язки у площині людина – природа і природа – людина, репрезентовані в поетичному мовленні митця.

Ключові слова: ідіостиль, поетичне мовлення, засоби української мови, символ, епітет, метафора, порівняння.

Тележкіна О.А. Природа как неотъемлемая составляющая лирики Дмитрия Павлычко: опыт лингвостилистической интерпретации. *В предлагаемой статье рассматривается природа как важная составляющая лирики Д. Павлычко с точки зрения лингвостилистики. Автор исследует глубинные связи в сфере человек – природа и природа – человек, представленные в стихотворениях поэта.*

Ключевые слова: идиостиль, поэтическая речь, средства украинского языка, символ, эпитет, метафора, сравнение.

Telezhkina O.O. Nature as an integral part of the lyrics of Dmytro Pavlychko: an attempt of linguistic and stylistic interpretation. *The article deals with the nature as an integral part of the lyrics of Dmytro Pavlychko in the view of its linguistic and stylistic interpretation. The author analyzes deep ties human - nature and nature – human represented in the poetic speech of the writer.*

Keywords: idiosstyle, poetic speech, means of the Ukrainian language, symbol, epithet, metaphor, simile.

Митець за допомогою поезії передає індивідуальний, неповторний погляд на світ. Віршовий твір виступає не лише засобом самовираження поета, а й засобом самопізнання і пізнання світу, засобом осягнення нескінченності відносин людини і природи. До проблеми з'ясування глибинних зв'язків у площині людина – природа і природа – людина українські мовознавці зверталися неодноразово. Зокрема, були спроби висвітлити названі зв'язки у творчості Олександра Олеся (К. Голобородько), Василя Стуса (О. Рарицький), Олександра Довженка (Н. Сологуб), І.С. Нечуя-Левицького (Л. Ставицька), Василя Стефаника (Л. Невідомська), Григора Тютюнника (С. Бибик). Незважаючи на важливість розробки цього питання для сучасної мовознавчої науки, дотепер обійдена увагою представленість природи в індивідуальному мовистилі Д. Павличка. Тим часом у поезіях цього автора природа – важливий компонент його доробку. Вивчення взаємозв'язку людини і природи важливе для розуміння реалізації художнього замислу поета, особливостей його світосприйняття і специфіки наповнення індивідуального поетичного простору. Це й визначає актуальність спроби лінгвостилістичного потрактування природи як невід'ємного складника поетичних творів Д. Павличка.

Мета розвідки – з'ясувати і схарактеризувати особливості репрезентації природи засобами української мови в поетичному мовленні Д. Павличка.

Спостереження над віршовими творами митця засвідчили, що до суто пейзажних описів поет вдається не часто. Але вони виразні, пройняті

роздумами, подеколи філософськими. Саме цим вони значимі, привертають увагу як одиниці, пізнання яких має вплинути на усвідомлення сутності ідіостилу митця.

Привертає увагу лірика описова, у якій автор живописує природу («Осінь»), дає картинне зображення ситуації («Плесо», «Заєць», «Равлик»), переживає замилювання («Квітка»), вдячність («Синиця»), смуток («Лелеченьки»), надію і сподівання («Іржала блискавка над лісом»), але не виявляє цього настрою. Поет дає можливість читачеві відчутти той емоційний стан, який він сам пережив.

Не менш важливою для розуміння ставлення автора до природи є рефлексійна лірика. У таких творах відчувається гармонія між картиною природи і настроєм митця чи ліричного героя («Танці» (триптих), «За літами», «Земля покрита білою габою»). Досягається це за допомогою різних мовно-виражальних засобів. Так, у вірші «Дзвенить у зорях небо чисте» кожне дерево символізує певний стан душі: душу, що страждає, поет порівнює з безлистим деревом, як душа спізнала щастя, зазеленіла тополя, прийшла любов і душа цвіте – зацвіла черешня, прийшла мудрість – постала яблуня в плодах. А в поезії «Вертається бджола з трудного медозбору» вдається до паралелізму, описуючи певний епізод із життя ліричного героя і проводячи паралель із життям бджоли.

Але явища природи можуть викликати в поета не лише позитивні емоції. Так, споглядання понівечених каштанів («Каштани») і засмічених лісів («Ліси») викликає в митця гнів, обурення. Це докір не лише людям, які довели природу до такого стану, але й деревам, які мовчки терплять такі знущання людей.

З-поміж поезій, що належать до рефлексійної лірики, знаходимо твори, в яких вражає контраст між станом природи і переживаннями поета. Зокрема, у вірші «Смереки» автор оповідає, як він малим ходив рубати з батьком смереку, та так і не зрубали жодної, бо кожної було шкода. Але, слухаючи шум колись врятованих дерев, тепер уже дорослий чоловік відчуває сум, його огортає печаль, тому що немає поряд із ним батька:

<i>Минуло сорок літ. Послухайте —</i>	<i>Чого ж мені на цьому падоли</i>
<i>Шумить живиця,</i>	<i>Так сумнувато?</i>
<i>Співає сонце, як відданиця,</i>	<i>Стоять смереки, та й питаються:</i>
<i>А вітер гзиться.</i>	<i>А де твій тато?!</i>

Природа – це своєрідний помічник у переданні внутрішнього стану митця і порухів душі ліричного героя. Вона постає в багатьох іпостасях.

Поет звертається у своїй творчості до таких одвічних образів – елементів Всесвіту, як сонце і земля.

Д. Павличко виявив себе сонцепоклонником. Сонце в поета –багато-гранний образ, до якого він звертається в багатьох віршах.

Митець порівнює сонце із жовтоголовим курчатком. Сонце-пискля має силу відродити життя на землі, бо дає світло:

*У темряві, що ніби в'язе крок,
Стоїш ти, мов курчатко в шкаралуці,*

*Та головою небеса темнючі
Розвалюєш у визначений строк.
<...>*

***Жовтоголове і пухке пискля,
Дрімаєш ти в моїй широкій жмені,
Та вже парує серце і земля.***

(«Сонце», збірка «Сонети подільської осені»)

Автор метафоризує свою оповідь і передає через сонце радість від зустрічі з коханою (*Коли до тебе прилечу / Засяє в сонці все навкруг*) і втіху від маленької дитини, яку привела кохана дівчина:

<i>Мжичка тремтить, як мембрана, Золотом міниться мла. Сонце осіннього рана Дівчина привела.</i>	<i>Привела мені, як дитину, Як русявеньке хлоп'я. Будем справляти гостину — Дівчина, сонце і я.</i>
--	---

Для поета сонце – це мама, яка оберігає і захищає свого сина:

Біжить хлопчик, білий чубчик, мов курча,

Підганяє паличкою обруча:

*За ним **сонце, наче мати**, навздогін:*

Щоб не впав, бува, та не побився він! («Обруч»)

Сонце – це мудрий співрозмовник, який навчить малого хлопчика, «де найкраще місце на землі»:

***Сонце** усміхнулося здаля:*

Правда, все я бачу з висоти.

Всі народи рівні. А земля

*Там **найкраща, де вродився ти!*** («Де найкраще місце на землі?»)

Сонце – це широкий друг, який давав знання (бо разом ходили до школи і читали книжки), насагу («Сонце» (диптих), збірка «Наперсток»), натхнення для створення поезії:

І сонця не спиняй, бо то великий гріх,

А як опівночі твоя душа заплаче,

Ти сонце засвіти у темнотах своїх,

Пиши! Хай палить світ світило нетерпляче!

(«Сонце», збірка «Три строфи»).

Від сонця митець бере енергію для життя під час хвороби (у вірші йдеться про видалення в поета зляканої пухлини ока):

О, як же хочеться на берег той зійти,

*Де **сонце** я любив так жадібно, неначе*

Від нього силу брав, щоб смерть перемогти.

(«Сонце», збірка «Аутодафе»).

Ще один образ, без якого поет не мислить свого життя, – земля. Земля в Д. Павличка – це джерело життя (поема «Земля»), це і колиска, і рідна мати, і рідна мова, і Вітчизна («На просторах землі», «Земле Шевченкова, земле Франкова»).

У вірші «Земля Тараса й Маркіяна» (збірка «З різних літ») митець порівнює землю з вибленою раною, із жебраком під церквою, із мрією; наділяє її

епітетами *печальна, зухвала, гаряча від пожегу*, називає такою, що *виступала з яру з ножем свяченим у руках*:

<i>Земля печальна і зухвала,</i>	<i>Вона в снагах нової вроди,</i>
<i>Вогнів опришківських яса,</i>	<i>Нової трудної доби</i>
<i>Вона не впала, не пропала,</i>	<i>Жадання правди і свободи</i>
<i>Не викурилась в небеса,</i>	<i>Вкладає в золоті хліби.</i>

Тут земля асоціюється з Батьківщиною, виступає символом надії на оновлення рідної держави.

Для автора також невіддільні людина й земля. Вічність людини в її єдності з землею:

Я є частина землі
по мені ходять
мене перекопують
в мене засівають насіння
мені дякують за врожай
я мовчу бо знаю
я є.

(«Я є», «Наперсток»).

Земля — це любов, а без любові неможливе життя людини, про що й говорить поет у вірші «Земля» (збірка «Сонети подільської осені»):

Так я відкрив, що полум'я любові,
Плачі і радощі в моїй душі
Все з одності землі моєї й крові.

У поезіях Д. Павличка сонце як вища сила (небо, космос) і земля, як і все земне, існують не окремишньо, між ними є нерозривний зв'язок, у непорушності якого й полягає гармонія і невмирущість людини. В одному з віршів циклу «Різдво» (збірка «Не зрадь!») автор підтверджує це рядками:

Над Лючкою на лавці, що хиталась,
Стояв я і дивився в небеса.
І зірки першої зелена зав'язь
Просіяла, мов колосок вівса.

На окремий розгляд заслуговує рослинний світ, яскраво зображений у поетичних творах митця.

Дерево виступає в Д. Павличка символом самого життя. Символ цей не однозначний, а всеохопний.

Так, у дитинстві ліричного героя з'являється *смерічка*, яка росте разом із ним («Смерічка», збірка «Де найкраще місце на землі?»). Приходить вона і в роки пізнання сутності життя («Смерічка», збірка «Моя земля»), і до сивочолого мудрого чоловіка, для якого тепер не просто супутник чи співрозмовник, а мати, яка зустрічає сина з далекої життєвої дороги («Смерека», збірка «Вогнище»):

<i>Чути мені здалека —</i>	<i>Стала вона, як мати,</i>
<i>За громами доріг</i>	<i>Над подвір'ям старим,</i>
<i>Тихо шумить смерека</i>	<i>Там, де пахощі м'яти</i>
<i>У Карпатах моїх.</i>	<i>Куряться, наче дим.</i>

Дерево в митця – це символ пам'яті. Носіями історичної пам'яті українського народу в Д.Павличка виступають різні дерева: ялівець (поема «Ялівець»), калинові кущі («Мої ровесники», збірка «Три строфи»), дикі груші («Дикі груші», збірка «Три строфи»):

<i>А долиною сони й бриндуші,</i>	<i>Там лежать курінні у корінні,</i>
<i>І ліщина, й грабина густа;</i>	<i>Там стрільці і сетенні лежать.</i>
<i>І горбок біля кожної груші</i>	<i>На волинській моїй Україні</i>
<i>Наче просить молитви й хреста. <...></i>	<i>Дикі груші як свічі горять.</i>

Крім символічного значення, поет наділяє дерева ще й магичною силою, яка полягає в можливості перетворення-переходу: людина – рослина і рослина – світ людей, що вкотре підкреслює єдність людини і природи.

Найчастіше такі властивості має явір. Для відтворення цього образу автор використовує порівняння: *Ти як дощ. А я мов явір* (збірка «Таємниця твого обличчя»), епітети і метафори: *Сповилося моє чоло / Думками яворовими. І налітає тихо сніг / На серце яворове. Підпалим небеса колись / Вогнями яворовими!* («Долиною туман тече», збірка «Ялівець»).

Із туги за коханою ліричний герой вірша-пісні «Явір і яворина» перетворився на явір, але він не залишається у світі рослин, як герой пісні «Долиною туман тече», він знову приходиться у світ людей, але не як людина, а як скрипка, щоб тужливою мелодією розповісти про своє почуття:

<i>Я стужився, мила, за тобою,</i>	<i>Він не знає, що надійдуть люди,</i>
<i>З туги обернувся мимохідь</i>	<i>Зміряють його на поруби,</i>
<i>В явора, що, палений журбою,</i>	<i>Розітнуть йому печальні груди,</i>
<i>Сам-один між буками стоїть. <...></i>	<i>Скрипку зроблять із його журби.</i>

Разом зі своїм ліричним героєм автор поринає у водну стихію. Образ води постає перед читачем як тихе плесо, що дарує дитині знання про свої глибини і про взаємозв'язок речей у світі («Плесо»), як гірський потік, у якому впізнаємо молодого юнака («Живу, як той гірський потік»), як море, що дарує кохану («Вночі ти входила в море»), і як обійми, які перетворюються на море, як океан, але не лише океан почуттів: у ліричного героя душа – океан («Не пригадуй, що було! Не треба»), як дощ і сніг. Дощ виконує різні ролі: від закоханого юнака («Напав я на тебе раптом») і коханої («Ти як дощ. А я мов явір») до «караючого меча» («Дощ», збірка «Три строфи»):

*Я зупинився. Вийшов з авта,
Граптом спалахнула тьма,
І дощ прошив мене, як правда,
Коли рятунку вже нема.*

Сніг у Д.Павличка теж виявляє символічні значення, які на перший погляд ніби не пов'язані одне з одним, але засвідчують внутрішню єдність.

Так, у вірші «Спомин» сніг постає як символ страждань не лише маленького хлопчика, який босоніж взимку біг до школи, але й рідного краю:

*...Коли задаю ту сумну стежину,
Гуцульщину я бачу дорогу,
Що до свободи йде крізь хуртовину,
Заплакана і боса, по снігу.*

У восьмивірші «В лісі, наче проділ, біла путь» сніг для поета – це чистота, і звідси – пестливі слова, якими ліричний герой називає свою кохану: *сніг, сніжок, сніжечок, сніження, сніженнятко, сніженняточко*.

Сніг як сивина, але не тільки та сивина, що приходить із роками, а сивина, що з'являється з болю, як у творі «На дерев'яному протезі мати»:

*Закрив рукою очі безборонні,
Але скрипів протез із темноти,
І чуть було, як падає на скроні
Той сніг, який не зможу я змести.*

У вірші «Сніг іде, іде, як час» поет не лише створює пейзажний малюнок до основних роздумів, а й перетворює сніг на філософську категорію, і слова *сніг, як час*, прочитуються не як порівняння, а як паралель, що наводить читача на роздуми про смисл життя і діяльності людини:

<i>Сніг іде, іде, як час, Заміта сліди за нами...</i>	<i>Пройдеш сам – застигне слід Далиною голубою.</i>
<i>Чи ти пробував хоч раз В хуртовину йти ланами?</i>	<i>Шлях тоді проляже в світ, Коли йтимуть за тобою!</i>

Митець не обійшов увагою й образи, що походять із тваринного світу. Улюбленим героєм поезій Д. Павличка, як уважає Р. Лубківський [4: 41], є кінь.

Автор звертається до коня як до істоти мислячої, такої, що має душу і здатна переживати певні емоції («Кінь» (збірка «Вогнище»), «Кінь» (збірка «Три строфи»)), істоти наділеної звитягою і хоробрістю, бо саме таким має бути друг вояка (поема «Кінь»)

Як символ позитивних змін у поезії Д. Павличка постають білі коні («Земля незорана, колючий бур'янище», збірка «Час»):

*Роса, як море сліз, і вітер дме солоний,
Пустизна довкруги... та ні, поглянь, зрадїй:
Не видно ще плугів, та пара білих коней
Стоїть на пагорбі в упряжці золотій!*

У вірші «Ще про коня» (збірка «Вогнище») автор розмірковує про спорідненість душ ліричного героя і коня, розуміння добра і зла, свободи і несвободи, обмеження і приниження:

*Я допускаю, що в мені живе Купатися. Вівсяні колоски
Душа коня, бо на зелені трави Мене бентежать ніжністю. І страшно
Мене весною тягне, а під осінь Ненавиджу я хомути і шлеї,
Люблю я в білім золоті вівса Вуздечки й шори, сідла й нагаї!*

Ці рядки продовжують розкривати ідею митця про єдність людини і природи.

Усе проаналізоване дозволяє зробити висновок про те, що Д. Павличко, майстерно використовуючи такі художньо-виражальні засоби і прийоми, як епітети, метафори, порівняння, паралелізм, персоніфікація, репрезентує природу у своїх творах у її єдності з людиною. Особливістю лірики поета є те, що він не лише створює яскраві пейзажі, а й, продовжуючи традиції своїх попередників, «олюднює» природу, яка допомагає розкрити особливості

психоемоційного стану ліричного героя, наводить читача на роздуми про сутність життя, підштовхує до розмислів про долю рідної держави і народу.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо в розробці концептосфери «природа», оскільки концепти, представлені в ній, належать до основних вербалізованих концептів ідіостилію поета.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бибик С.П.** Розмовний компонент у лексико-семантичному полі «природа» / С.П. Бибик // Оповідність в українській художній прозі : [монографія] / С.П. Бибик; [за заг. ред. С.Я. Єрмоленко]. – К. ; Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – С. 191–193. 2. **Голобородько К.Ю.** Лінгвопоетика семантичної сфери «Я – ПРИРОДА» в мовній картині світу Олександра Олеся / К.Ю. Голобородько // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць]. – Х. : Видавництво ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2009. – Випуск 28. – С. 68–77. 3. **Лубківський Р.** Над глибинами / Р. Лубківський // Павличко Д. Твори. – Том 1. (Поезія 1950 – 1988). – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2010. – С. 5–88. 4. **Рарицький О.А.** Природа у творчості Василя Стуса як вияв індивідуальності митця / О.А. Рарицький // Наука і сучасність : [зб. наук. праць]. – Ч. 1. – К., 1998. – С. 212–217. 5. **Сологуб Н.** Образ води у мові Олександра Довженка / Н. Сологуб // Культура слова. – 1996. – Вип. 46/47. – С. 46–52. 6. **Ставицька Л.О.** Словесна композиція пейзажних картин І.С. Левицького / Л.О. Ставицька // Творча індивідуальність І. Нечуя-Левицького і літературний процес. – Черкаси, 1988. – С. 112–113.

ДЖЕРЕЛА

1. **Павличко Д.** Твори. – Т. 1. (Поезія 1950–1988) / Д. Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2010. – 512 с. 2. **Павличко Д.** Твори. – Т. 2. (Поезія 1989–2000) / Д. Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2010. – 416 с. 3. **Павличко Д.** Твори. – Т. 3. (Поезія 2001–2009) / Д. Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2010. – 448 с. 4. **Павличко Д.** Твори. – Т. 4. (Поезія 2001–2011) / Д. Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2010. – 608 с.